

**ÕIGUSLIKUD PROBLEEMID
PSÜHHIAATRILISE SUNDRAVI
KOHALDAMISE MENETLUSES**

**Koostajad: riigiprokurör Laura Vaik
abiprokurör Mari Luuk**

2018

1. Sissejuhatus

Psühhiaatrilise sundravi kohaldamise menetlusega seonduvalt on prokurörid tõstatanud hulgaliselt õiguslikke ning praktilisi probleeme, mis on takistuseks menetluse efektiivseks ning eesmärgipäraseks läbiviimiseks. Seetõttu korraldati 2016. aastal mitmeid sundravi teemale pühendatud ümarlaudu ning arutelusid¹. Mitmedki küsimused on tänaseks vastuse saanud või saamas. 2017. aastal tegi Riigikohus mitu olulisi suuniseid andvat otsust seonduvalt psühhiaatrilise sundravi kohaldamise menetlusega. Sellest hoolimata on hulk probleeme alles lahenduse ootel. Käesoleva analüüsi eesmärgiks on selgitada välja, milline on olukord seonduvalt sundravi kohaldamise menetlustega 2017. aastal ning millised probleemid vajavad käesoleval ajal jätkuvalt teravdatud tähelepanu.

Eesmärgi saavutamiseks tutvusid analüüsi koostajad kättesaadavate statistiliste andmetega, kohtupraktikaga ja seniste arutelude materjalidega, lisaks viidi läbi vestlused kõnealuse valdkonnaga enim kokkupuutuvate prokuröridega.

Käesolev analüüs on jaotatud kolme ossa – neist esimeses antakse üldine statistiline ülevaade 2017. aastal kohaldatud sundravimenetlustest, teises tuuakse välja olulisemad muudatused õigusloomes ja –praktikas 2017. aastal. Kolmandas osas esitatakse prokuröride poolt välja toodud peamised murekohad ning lahendust vajavad sagedasemad probleemid seonduvalt sundravimenetlustega.

2. Üldülevaade 2017. aastal läbi viidud psühhiaatrilise sundravi menetlustest

2017. aastal saadeti KrMS § 398 alusel kohtusse kokku 38 kriminaalasja, mis jagunesid piirkonniti alljärgnevalt²:

Lääne Ringkonnaprokuratuur	1
Lõuna Ringkonnaprokuratuur	18
Põhja Ringkonnaprokuratuur	14
Viru Ringkonnaprokuratuur	5
kokku	38

Kõnealusest 38-st kriminaalasjast 34 saadeti kohtusse lühimenetluses ning 4 üldmenetluses. Neist 25-l juhul määrati isikule sundravi (20-l juhul statsionaarne ning 5-l juhul ambulatoorne ravi), kohaldamata jäeti ravi 7-l juhul. 2-l juhul lahend seni puudub, 1-l juhul lõpetati kriminaalasja menetlus isiku surma tõttu ning 1-l juhul mõisteti isik õigeks. Kohus saatis kriminaalasja tagasi prokuratuuri 2-l juhul, millest ühel juhul lõpetati kriminaalasja menetlus. Teisel juhul lahendati kriminaalasi kokkuleppemenetluses, kuna pärast korduvekspertsiisi selgus, et isik on süüdiv (vt p 4.3.).

¹ 11.11.2016 toimus Tartus ümarlaud, millel osalesid Riigikohtu, Tartu Maakohtu, Tartu Ülikooli, Justiitsministeeriumi, SA Tartu Ülikooli Kliinikumi, SA Viljandi Haigla, Sotsiaalministeeriumi jm esindajad. 17.11.2016 toimus Riigiprokuratuuris prokuröride psühhiaatrilise sundravi menetlusega seonduv õigusnõupidamine. Sundravimenetluse teema oli olulisel kohal ka 13.04.2016 toimunud prokuröride isikuvastaste kuritegude ümarlaul.

² Andmed pärinevad ÖSA-st.

3. 2017. aasta olulisemad muudatused õigusloomes ja –praktikas.

3.1. 14.06.2017 vastu võetud seadusemuudatusega³ tunnistati kehtetuks KarS § 86 lg 1¹, mille sõnastus nägi ette, et kohtu määratavat psühhiaatrilist sundravi kohaldatakse algselt statsionaarse ravina. Eelnõu seletuskirja kohaselt nähtub Justiitsministeeriumi poolt analüüsitud andmetest, et selleks ajaks, kui kohus hakkab otsustama psühhiaatrilise sundravi kohaldamist, on peaaegu poolte süüaluste terviseseisund paranenud selliselt, et nad ei vaja enam statsionaarset psühhiaatrilist ravi ning nende suhtes võiks kohaldada vähem piiravat mõjutusvahendit – ambulatoorset psühhiaatrilist sundravi. KarS § 86 lg 1² grammatiline tõlgendus võimaldas küll määrata ambulatoorse sundravi psühhiaatrilisele sundravile allutamisel, kuid seni kehtinud KarS § 86 lg 1¹ koos muudest seadustest tuleneva regulatsiooniga takistas seda. Uue regulatsiooni eesmärk on tagada paindlikum ja efektiivsemalt ressursse kasutav süsteem. Kui kohtul on tekkinud veendumus psühhiaatrilise sundravi kohaldamise määruse tegemise ajal, et süüaluse suhtes on võimalik kohaldada vähem piiravat mõjutusvahendit, saab kohus kohaldada kohe ambulatoorset sundravi KarS § 86 lg 1² kohaselt.

3.2. Kohtuasjas nr 3-1-1-62-16 (2-16-17142) vaagis Riigikohtu üldkogu KrMS § 403 lg 4 põhiseaduspärasust osas, milles see ei võimalda psühhiaatrilisele sundravile allutatud isikul esitada taotlust psühhiaatrilise sundravi lõpetamiseks. Nimetatud sätte kohaselt ravil viibiva isiku läbi vaadanud psühhiaatri arvamust arvestades võib kohus lõpetada mõjutusvahendi kohaldamise, kui seda on taotlenud ravil viibiva isiku lähedane käesoleva seadustiku § 71 lg 1 tähenduses, seadusjärgne esindaja või kaitsja.

Üldkogu leidis, et olemasolevat regulatsiooni saab tõlgendada põhiseaduspäraselt viisil, mis tagab sundravile allutatud isikule tõhusa juurdepääsu kohtule. Põhiseaduse § 15 lg 1 esimene lause annab igapäevasele õiguse pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse. Põhiõigus kohtulikule kaitsesele hõlmab ka psühhiaatrilisele sundravile allutatud isiku kohtusse pöördumise õiguse psühhiaatrilise sundravi lõpetamise otsustamiseks.

Samuti märkis Riigikohus, et riigi õigusabi saamiseks õigustatud isik on ka psühhiaatrilisel sundravil viibiv isik ravi lõpetamise menetluses. Kohtul tuleb sundravile allutatud isiku sundravi lõpetamise taotluse alusel määrata talle riigi õigusabi tema esindamiseks sundravi lõpetamise menetluses vaatamata sellele, kas ta on riigi õigusabi määramist eraldi taotlenud.

Sundravi kohaldamise lõpetamist otsustades võib kohus KrMS § 403 lg 5 kolmanda lause kohaselt kaasata vajadusel muid isikuid või määrata ekspertiisi. Muu hulgas võib kohus kaasata menetluse ravile allutatud isiku arstlikku komisjoni kuulunud psühhiaatri(d) või määrata omal algatusel või kohtumenetluse poole taotluse alusel kohtupsühhiaatriaekspertiisi isiku jätkuva ohtlikkuse ja psühhiaatrilise sundravi vajaduse väljaselgitamiseks. Ekspertiisi saab määrata aga üksnes psühhiaatrilise sundravi menetluse lõpetamise käigus, mitte aga enne kõnealuse menetluse käivitumist ja sellest lahutatult.

3.3. Riigikohtu kohtumääruses asjas nr 3-1-1-105-16 leidis rõhutamist, et psühhiaatrilise sundravi menetluses tuleb eristada mõisteid sundravi, ravi, ravivajadus ja sundravivajadus. Süüdimatusseisundis õigusvastase teo toime pannud isiku sundravile saatmine tuleb kõne alla ainult siis, kui ta on ohtlik. Seejuures ei pruugi sundravi eesmärkide saavutamiseks vajalike meetmete rakendamine tähendada alati vabanduspõhiõiguse piiramist. Seetõttu peab kohus

³ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus, vastu võetud 14.06.2017, RT I, 26.06.2017, 68.

sundravi üle otsustamisel hindama ka seda, kas inimeselt tuleb võtta vabadus. Sundravi kohaldamise vajaduse üle otsustamine hõlmab lisaks sisulise (meditsiinilise) ravivajaduse tuvastamisele ka otsuse tegemist selle kohta, kas inimene vajab statsionaarset või ambulatoorset sundravi.

KarS §-s 86 nimetatud psühhiaatrilise sundravi ühe aluse – ravivajaduse – olemasolu jaatamiseks tuleb hinnata seda, kas isikul esinevat häiret on võimalik meditsiiniliste vahenditega mõjutada. Lubatavaks ei saa pidada psühhiaatrilise sundravi määramist isikule, keda ei ole võimalik täielikult terveks ravida või kelle seisundit ei saa raviga isegi mitte leevendada. Juhul, kui inimene on ohtlik ja süüdimatu, kuid sundravi ei vaja, tuleb kohtul kriminaalmenetlus lõpetada, jätta sundravi kohaldamata ning juhtida kohaliku omavalitsuse või eestkostja tähelepanu vajadusele algatada isiku erihooldekodusse paigutamise menetlus.

Kõnealune lahend on oluline ka selle poolest, et üksikasjalikult on selgitatud sundravimenetluses ekspertiisiaktile esitatavaid nõudeid. Seejuures tuleb silmas pidada, et psühhiaatrilise sundravi kohaldamiseks vajaliku mitme asjaolu kindlakstegemiseks on tarvis rakendada mitteõiguslikke eriteadmisi, kuid lõpliku hinnangu isiku ohtlikkusele ja sellest tulenevale psühhiaatrilisele sundravi vajadusele peab andma kohus. Ekspert on pädev vastama küsimustele, mis puudutavad süüdimatusseisundi meditsiinilisi tunnuseid ja nende tekkimise aega, tema vaimset seisundit kriminaalmenetluse ajal ning ravivajadust. Psühhiaatrilise sundravi eeldused ja alused tuvastab kohus isiku psüühilist seisundit puudutavas osas kohtupsühhiaatriaekspertiisi aktist lähtudes.

Piisav ei ole, kui ekspert on konkreetsel juhul tuvastanud isikul esineva häire RHK 1 alusel: tal tuleb ekspertiisiaktis ka kirjeldada, kuidas ja millises ulatuses isikul esinev häire tema käitumist ja toimetulekut mõjutab. Ohtlikkuse kohta peab ekspertiisiaktist nähtuma see, miks ekspert leiab, et ekspertiisialune võib kujutada ohtu endale ja/või teistele, samuti tuleb põhjendada, miks ei ole ekspertiisialune suuteline oma käitumist kontrollima ega osalema menetlustoimingutes. Ekspertil tuleb põhjendada ka ravi kui meditsiinilise sekkumise vajadust.

3.4. Riigikohtu kohtumäärus asjas nr 1-16-7389 väärrib märkimist seetõttu, et taas leiab rõhutamist seisukoht, mille kohaselt juhul, kui küsimuse all on isiku psüühiline seisund, tuleb tema osalemist suulisel arutamisel pidada reeglits. Selleks, et kohus saaks lisaks eksperdi arvamuses väidetule vahetu mulje isiku vaimsest seisundist, on vajalik tema küsitlemine kohtuistungil. Sundravile paigutatavat ei pea kohus ära kuulama siis, kui sellest võivad ekspertiisiakti, tema terviseseisundit kajastavate dokumentide vmt kohaselt tuleneda isiku tervisele kahjulikud tagajärjed või kui kohus on olemasoleva tõendikogumi põhjal veendunud, et isik ei ole võimeline kohtumenetluses osalema ja/või oma tahet avaldama. Seejuures tuleb ka siin arvestada, et ekspertiisiakt on vaid üks tõenditest, mida kohus peab koos teiste tõenditega kriitiliselt analüüsima. Vajadusel on kohtul võimalus kohtuda kõnealuse isikuga ka viimasele sobivas keskkonnas.

3.5. Kohtumääruses asjas nr 1-16-7102 juhib Riigikohus veelkordselt tähelepanu juba varasemalt käsitlemist leidnud asjaolule, et ekspertiisi tegemise ja kohtuistungil vahelisel ajal võib olla isiku seisund oluliselt muutunud. Tuginedes EIK praktikale on Riigikohus pidanud aktsepteeritavaks mõne kuuni ulatuvat perioodi ekspertiisi tegemise ja kohtu hinnangu vahel.

4. Peamised probleemid seonduvalt psühhiaatrilise sundravimenetluse kohaldamisega

4.1. Kehtiva KrMS § 395¹ lg 6 kohaselt ei või psühhiaatrilise sundravi kohaldamise menetlusele allutatud isik olla vahistatud üle kuue kuu. Sama paragrahvi lg 7 kohaselt võib kriminaalasja erilise keerukuse või mahukuse korral või kriminaalmenetluses rahvusvahelise koostööga kaasnevatel erandlikel asjaoludel eeluurimiskohtunik või kohus riigi peaprokuröri taotlusel pikendada vahi all pidamise kuuekuulist tähtaega kuni ühe aastani.

Ka kriminaalmenetluse seadustiku kommentaarides märgitakse⁴, et kui kahtlustatava ja süüdistatava vahistamisel kehtib kuuekuuline tähtaeg kohtueelses menetluses, siis käesolev säte ei erista vahistamise tähtaja osas kohtueelset ja kohtumenetlust – psühhiaatrilise sundravi kohaldamise menetlusele allutatud isikut ei või kogu menetluse, s.o nii kohtueelse kui kohtumenetluse kestel kokku vahistada kauemaks kui kuueks kuuks. Kuuekuulist tähtaega on võimalik pikendada samadel eeldustel ja korras, nagu §-s 130 lg 3¹. Psühhiaatrilise sundravi kohaldamise menetluses ei või aga pikendatud vahistamistähtaeg ületada ühte aastat.

Raskete kuritegude ning mahukate kriminaalasjade puhul on prokuröride hinnangul taoline regulatsioon põhjendamatult piirav ning elulisi vajadusi mitteametlik. See probleem on saamas aga lahenduse KrMS-i revisjoni käigus, mille eelnõu näeb käesoleval ajal ette, et ka psühhiaatrilise sundravi kohaldamise menetlusele allutatud isiku vahi all pidamise tähtaegadele hakatakse kohaldama KrMS §-st 131¹ tulenevaid üldiseid vahistamistähtaegu.

4.2. Ühe olulise praktilise probleemina töid prokurörid välja ajalise nihke ekspertiisiakti koostamise ning kohtuistungis toimumise vahel. Nagu käesoleva analüüsi p-s 3.5. märgitud, on Riigikohus sedastanud, et kooskõlas EIK lahenditega on aktsepteeritav mõnekuuline periood ekspertiisi ning kohtu poolt antava hinnangu vahel. Praktikas on see periood olnud aga ajaliselt oluliselt pikem, mis on mitmetel juhtudel tinginud kriminaaltoimiku tagastamise prokuratuuri.

Nimelt KrMS § 400 lg 1 kohaselt kohaldatakse psühhiaatrilise sundravi kohaldamise menetluses käesoleva seadustiku lühimenetlust reguleerivaid sätteid, arvestades KrMS 16. peatükis sätestatud erisusi. KrMS § 237 lg 4 kohaselt võivad lühimenetluses kohtuistungist osavõtjad tugineda üksnes kriminaaltoimiku materjalile. Kui kriminaaltoimiku materjalid ei ole piisavad kriminaalasja lahendamiseks lühimenetluses, teeb kohus KrMS § 238 lg 1 p 2 kohaselt prokuratuurile kriminaaltoimiku tagastamise määruse.

Sellistel juhtudel võiks kriminaalmenetluse muuta ökonoomsemaks psühhiaatrilise sundravi kohaldamise menetluse jaoks, mille üheks keskseks küsimuseks on isiku vaimse seisundi kindlakstegemine, eriregulatsiooni kehtestamine, mis võimaldaks ka lühimenetluses kohtu poolt vajadusel uue ekspertiisi määrata. Vastavasisuline ettepanek seadusemuudatuseks on KrMS-i revisjoni käigus Justiitsministeeriumile ka edastatud.

Kehtiva regulatsiooni pinnalt tuleks aga juhul, kui on ette näha, et aeg ekspertiisiakti koostamise ja istungi toimumise vahel kujuneb tõenäoliselt mõnest kuust pikemaks, saata kriminaalasi kohtusse üldmenetluses.

4.3. Praktilistest probleemidest valmistab prokuröridele muret ekspertiisiaktide halb kvaliteet.⁵ Aktid on sageli pealiskaudsed, ei sisalda menetlusosaliste jaoks piisavat argumentatsiooni, nt on märgitud küll, et isik vajab sundravi, kuid puudub diagnoos jms. Kvaliteedi teemal on olnud

⁴ Kriminaalmenetluse seadustik. Kommenteeritud väljaanne. Koostanud E. Kergandberg ja P. Pikamäe. Kirjastus Juura, 2012, lk 900.

⁵ Nt kriminaalasjas nr 16233000543, kohtumäärus nr 1-17-4650.

ka vestlusi EKEI-ga, kuid eksperte, kes on valmis ekspertidena osalema, on vähe, neil puudub vastav spetsiaalne ettevalmistus ning nad paiknevad hajutatult üle Eesti ning erinevates piirkondades ei ole tase ühtlane.

Näitena võib välja tuua kriminaalasja nr 16233000534 (Virus RP), milles 2017. aprillis teostatud ambulatoorse komisjoni kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi tulemusel jõuti järeldusele, et isik ei olnud talle inkrimineeritava kuriteo toimepanemise ajal võimeline aru saama oma teo keelatusel ning oma arusaamist sellele vastavalt juhtima. 2017. juunis tagastas kohus toimiku prokuratuuri, kuna ekspertiisiakt ei vastanud Riigikohtu lahendist tulenevatele nõuetele. 2017. augustis laekus menetlejale ekspertide taotlus ettepanekuga suunata isik statsionaarsele komisjonilisele kohtupsühhiaatrilisele ekspertiisile, kuna käesoleval hetkel ei saa ambulatoorse kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi käigus anda vastust menetlusaluse isiku vaimse seisundi ja süüdivuse kohta. Statsionaarse ekspertiisi tulemusena jõudsid eksperdid järeldusele, et isikul ei esine käitumishäireid, mis saaksid olla süüdimatusseisundi meditsiinilisteks kriteeriumiteks, ning ta ei põe vaimuhaigust. 2017. detsembris mõisteti isik kokkuleppemenetluses süüdi.

Ekspertiisiaktide kvaliteedi paranemisele ja ühtlustamisele aitab kindlasti kaasa p-s 3.3. viidatud Riigikohtu määrus asjas nr 3-1-1-105-16.⁶ Menetlejad saavad ekspertiisiaktide kvaliteedi tõstmisele kaasa aidata seeläbi, et selgitavad eksperdile mh ka nimetatud Riigikohtu määrusele tuginedes ekspertiisiaktile esitatavaid nõudeid ja menetlejate ootuseid.

Ekspertiisiaktide kvaliteet on vaieldamatult küsimus, mis vajab koostöös EKEI ning Justiitsministeeriumiga lahendamist. Sel põhjusel kutsuti 28.03.2018 prokuratuuri juhtkonna nõupidamisele ekspertiiside kvaliteeti puudutavale arutelule EKEI direktor Üllar Lanno. Ü. Lanno mõõnis, et psühhiaatriaekspertiiside näol on tegemist EKEI jaoks probleemse kitsaskohaga. Lahendusena pakuti välja asjatundjate laiemat kasutamist, olulisemates asjades ekspertiiside tellimist välismaalt, tsiviilkohtunike koolitamist, vältimaks liigsete ekspertiiside määramist tsiviilasjades ning hoidmaks seeläbi kokku ekspertide ressursi, ning prokuratuuris ümarlaua korraldamist psühhiaatritega, kes kriminaalasjades ekspertarvamusi annavad.

Prokurörid tõid lisaks välja, et sellisteks juhtudeks, mil ekspertiisiaktis esineb mõningaid ebaselgusi, võiks olla ette nähtud võimalus lühimenetluse käigus kohtus eksperdi ülekuulamiseks, kes selgitaks ekspertiisiakti sisu, millega langeks nii mõnelgi juhul ära vajadus uue ekspertiisiakti koostamiseks. Riigiprokuratuur toetas esitatud ettepanekut ja edastas selle Justiitsministeeriumile.

4.4. Jätkuvalt on seaduses reguleerimata kohtumenetluses psühhiaatrilise sundravi menetlusele üleminek. Seda nt juhtudel, kui isik oli teo toimepanemise ajal süüdiv, kuid kohtumenetluse kestel tõusetus küsimus psüühilisest haigusest ning sundravi vajadusest. Nii on praktikas kohaldatud erinevaid võimalusi – tagastatud kriminaaltoimik prokuratuuri või on prokurör teinud kohtule taotluse jätkata kriminaalmenetluse läbiviimist psühhiaatrilise sundravi menetluse kohaselt koos toimiku üleandmisega kohtule (vt kriminaalasi nr 1-15-7106). Riigiprokuratuur soovib kasutada teist võimalust, arvestades, et see on menetluslikult otstarbekam ning kohus on seda praktikas rakendanud.

4.5. Psühhiaatrilise sundravi menetluse puhul on küsimus tõusetunud seonduvalt KrMS § 398 lg 4 nõudega, mille kohaselt edastatakse kohtule kriminaaltoimik ka asja arutamisel üldkorras.

⁶ Ehkki käesoleva analüüsi aluseks ei olnud 2018. aastal kohaldatud psühhiaatrilise sundravi menetlused, väärrib märkimist, et käesoleval aastal on kohtu poolt tagastatud prokuratuuri kolm kriminaalasja, mis ei vasta Riigikohtu poolt välja toodud nõuetele.

See on vastuolus seadusest tuleneva ning õiguspraktikasse juurdunud arusaamaga, mille kohaselt ei või tavapäraselt üldkorras võistlevas menetluses asja arutav kohtunik enne KrMS 10. peatüki kohaselt tõendite esitamist nendega tutvuda. Selles osas on Riigiprokuratuur teinud Justiitsministeeriumile KrMS-i revisjoni käigus ettepaneku muuta seadus selliselt, et toimik edastatakse ka psühhiaatrilise sundravi menetluses kohtule siiski vaid lühimenetluse kohaldamiseks.

Eelnevaga haakub ka küsimus menetlusaluse isiku risküsitlemise põhjendatusest üldmenetluses – prokuröride hulgast tuli ettepanek kaaluda lihtsustatud vormis küsitlemise võimaldamist. Riigiprokuratuur toetas esitatud ettepanekut ja edastas selle Justiitsministeeriumile.

4.6. Mitmed prokurörid tõid välja, et jätkuvalt puudub õigusselgus küsimuses, kas psühhiaatrilise sundravi menetluse käigus on võimalik teo toimepanemise vahendi konfiskeerimine. Näidetena juhtudest, mil vahendi konfiskeerimine on oluline, on nt isikuvastaste kuritegude toimepanemiseks kasutatud noa või kirve konfiskeerimine või kasutatud sõiduvahendi konfiskeerimine.

KarS § 83 lg 1 kohaselt võib kohus konfiskeerida vahendi, mida kasutati või kavatseti kasutada tahtliku süüteo toimepanemiseks, kui see kuulub otsuse või määruse tegemise ajal teo toimepanijale. KarS § 83 lg-te 4 ja 5 kohaselt kuulub vahend, aine või ese konfiskeerimisele, kui selle omamiseks vajalik luba puudub, juhul, kui isik on toime pannud vähemalt õigusvastase teo.

Vahendist, mida kasutati või kavatsetakse kasutada kuritegude toimepanemiseks, saab kooskõlas KarS §-ga 2 lg 2 rääkida juhul, kui tegemist on koosseisulise, õigusvastase ja süüalise teoga. Kui isik on toime pannud õigusvastase teo süüdimatus seisundis, siis viimast tingimust isiku käitumises ei esine. Prokurörid on üldiselt seisukohal, et juhul, kui vahendi, aine või eseme omamiseks ei ole luba tarvis, ei ole teo toimepanemise vahendit reeglina konfiskeerida võimalik. Selle kohta on prokurörid toonud näiteid ka kohtupraktikast. Tuleb aga märkida, et kõik prokurörid seda seisukohta ei jaga ning leitakse, et süüteo toimepanemise vahendi konfiskeerimine on KarS § 83 lg 1 alusel siiski võimalik.

Riigiprokuratuur on teavitanud Justiitsministeeriumi vajadusest õigusselguse huvides seadusemuudatuse järele.

4.7. Prokuröride jaoks on ebaselge, kuidas toimida juhtudel, kui õigusvastase teo paneb toime sundraviga viibiv isik – kas sellistel juhtudel peaks kriminaalmenetluse läbi viima? Samuti on selgusetu, kuidas toimida juhtudel, kui isik viib end ise psühhoosiseisundisse, nt alkoholi toimepanemise tagajärjel. Psühhoosiseisundis toime pandud tegude ajal ei ole isik süüdiv, kuid sundravi ei vaja.

Riigiprokuratuur leiab, et sundraviga viibimine iseenesest ei välista kriminaalmenetluse alustamist. Samas tuleb prokuröril kohtueelse menetluse käigus veenduda isiku süüdivuses (nt tehes päringu raviarstile) ja kui isik ei ole tõepoolest paranenud ning jätkab varem määratud sundraviga, võib kriminaalmenetluse lõpetada KrMS §-de 200 ja 199 lg 1 p 1 alusel ilma ekspertiisi määramata.

Küsimus sellest, kas end tahtlikult psühhoosiseisundisse viinud isiku karistusõiguslik vastutus võiks tuleneda KarS § 35 ning § 36 alusel, on seni kohtus selgeks vaidlemata. Põhjaliku analüüsi karistusõigusliku vastutuse kohta olukorras, kus isik ise viib end psühhoosiseisundisse,

on esitanud Tartu Maakohus kriminaalasjas nr 1-17-80. Riigiprokuratuur soovib prokuröridel seda arvesse võtta.

Viidatud määruse kohaselt saab teatud juhtudel süüdimatusseisundis toime pandud tegu inimesele ette heita seetõttu, et teo toimepanemisenä ehk koosseisupärase käitumisena tuleb näha juba seda süüliselt toime pandud tegu, mille tõttu inimene oli teo toimepaneku momendil süüdimatu. Seda saab aga süüühimõttega kooskõlas olevalt teha vaid siis, kui inimesel oli end süüdimatusseisundisse viies hilisema teo osas tahtlus. Nii on selline tahtlus nt inimesel, kes kogub viina juues julgust, et teine inimene ära tappa, ja paneb tapmise toime niisuguses seisundis, kus ta ei suuda alkoholi joobe tõttu oma teo keelatuses aru saada või ei suuda seetõttu vähemalt oma käitumist vastavalt oma ebaõigussarusaamale juhtida. Samas tuleb tahtlust jaatada ka nt siis, kui inimene end süüdimatusseisundisse viies mõõnab ja peab võimalikuks, et ta paneb teo toime. Sealjuures peab tema tahtlus olema piisavalt konkreetne, aga samas ei pea see ka hõlmama üksikasju: piisab nt sellest, et varem kehalisi väärkohtlemisi toime pannud inimene mõõnab nende varasemate tegude tõttu, et ta võib süüdimatusseisundis jälle panna toime mõne kehalise väärkohtlemise või kujutab varem purjuspäi autot juhtinud inimene ette, et ta võib uuesti purjuspäi rooli minna.

4.8. Jätkuvalt esineb eriarvamusi selles, kuidas toimida, kui isik põeb küll vaimuhaigust, kuid eksperdi hinnangul sundravi ei vaja – kas sellisel juhul saab prokurör ise kriminaalmenetluse lõpetada, või saab seda teha üksnes kohus? Selles osas jääb Riigiprokuratuur varasemalt väljendatud seisukoha juurde, et sellisel juhul kriminaalasja kohtusse ei saadeta, vaid menetlus tuleb lõpetada KrMS §-de 199 lg 1 p 1 ja § 200 alusel, sest puudub süüühimelise isik (vt ka eKrMS).

Siin juhib Riigiprokuratuur tähelepanu sellele, et kriminaalmenetluse lõpetamisel juhtudel, kui inimene on mõõdukalt ohtlik ja süüühimatu, kuid sundravi ei vaja, tuleb lõpetamise määrukses kindlasti juhtida kohaliku omavalitsuse või eestkostja tähelepanu vajadusele alkatada isiku erihooldekodusse paigutamise menetlus (RKKK määrus kohtuasjas nr 3-1-1-105-16, p 27).

4.9. Nii Justiitsministeeriumi esindaja kui prokurörid on välja toonud, et sagedased on juhtumid, kus lühikese aja jooksul tehakse isikule psühhiaatriaekspertiisid nii kriminaalasjas kui tsiviilasjas. On esinenud ka juhtumeid, kus nende ekspertise tulemused ei ühti. Kindlasti on oluline võimalusel taoliseid olukordi vältida, hoidmaks kokku kriminaalmenetluse ressursse ja vähendada ekspertide töökoormust. Ka menetlejad peaksid võimalusel välja selgitama (eelkõige kohtute infosüsteemi või raviarsti abil) ega isiku suhtes ei ole ekspertise lähiajal teostatud või teostamisel.

4.10. Praktilistest probleemidest valmistab prokuröridele muret veel turvalisus kohtusaalis, kuid ka turvalisuse tagamine ravisutustes, kus isik sundravit viibib. Samuti toodi välja asjaolu, et sundravit teostatakse Eestis üksnes Viljandi haiglas. Riigiprokuratuur märgib, et kohtusaalis turvalisuse tagamisel on kindlasti oluline roll ka kohtueelsel menetlejal – nii uurija, kes on eeluurimisel isikuga vahetult kokku puutunud, kui ka menetlust juhtiv prokurör saavad hinnata isiku võimalikku ohtlikkust ning informeerida kohut vajadusest võtta kasutusele täiendavad turvameetmed, tehes vajadusel selleks kohtuga koostööd. Ravisutuste turvalise töökeskkonna peab tagama Sotsiaalministeerium.

Kokkuvõte

2017. aastal KrMS § 398 alusel kohtusse saadetud 38 kriminaalasja ei ole küll võrreldes kriminaalajade üldise arvuga suur, mistõttu valdav enamus prokuröre nendega igapäevaselt kokku ei puutu. See asjaolu ei vähenda aga psühhiaatrilise sundravi menetluse tähtsust asjades, milles nähtub, et isik on endale ja teistele ohtlik, mistõttu ei saa vajadust sujuvalt toimiva menetluse ning õigusselguse järele alahinnata. 2017. aastal said Riigikohtu poolt vastuse mitmed seni ebaselged küsimused, eelkõige selles, millised asjaolud peavad olema ekspertiisiaktis kajastatud, võimaldamaks hinnata psühhiaatrilise sundravi kohaldamise vajadust, millised menetluslikud garantiid peavad menetlusalusele isikule tagatud olema jms (p. 3). Samuti on KrMS-i revisjoniga lahendust saamas vahistamise tähtaegade küsimus.

Riigiprokuratuur tuvastas analüüsi käigus 10 peamist probleemvaldkonda, millest väärivad esile toomist alljärgnevad teemad:

- Ekspertiisiaktide madal ja ebaühtlane kvaliteet. Lisaks EKEI poolsele tegevusele ekspertide leidmisel ja ettevalmistamisel aitaks olukorda leevendada prokuratuuri juhtkonna ettepaneku kohane prokuröride ja ekspertidega ühise ümarlaua läbiviimine, samuti menetlejatepoolne suurem aktiivsus ekspertidele ekspertiisiaktidele seatavate nõuete selgitamisel. Samuti saavad prokurörid panustada ressursside kokkuhoiule sellega, et kaaluvad hoolikalt ekspertiisi määramise vajadust ning väldivad topeltekspertiiside määramist juhtudel, kui mõnes muus menetluses on ekspertiis hiljuti määratud.
- Jätkuvalt esineb eriarvamusi selles, kuidas toimida, kui isik põeb küll vaimuhaigust, kuid eksperdi hinnangul sundravi ei vaja – kas sellisel juhul saab prokurör ise kriminaalmenetluse lõpetada, või saab seda teha üksnes kohus? Selles osas jääb Riigiprokuratuur varasemalt väljendatud seisukoha juurde, et sellisel juhul kriminaalasja kohtusse ei saadeta, vaid menetlus tuleb lõpetada KrMS §-de 199 lg 1 p 1 ja § 200 alusel, sest puudub süüvõimeline isik. Siin juhib Riigiprokuratuur tähelepanu sellele, et kriminaalmenetluse lõpetamisel juhtudel, kui inimene on mõõdukalt ohtlik ja süüdimatu, kuid sundravi ei vaja, tuleb lõpetamise määramises kindlasti juhtida kohaliku omavalitsuse või eestkostja tähelepanu vajadusele algatada isiku erihooldekodusse paigutamise menetlus.
- Prokuröride jaoks on ebaselge, kuidas toimida juhtudel, kui õigusvastase teo paneb toime sundravil viibiv isik – kas sellistel juhtudel peaks kriminaalmenetluse läbi viima? Riigiprokuratuur leiab, et sundravil viibimine iseenesest ei välista kriminaalmenetluse alustamist. Samas tuleb prokuröril kohtueelse menetluse käigus veenduda isiku süüdivuses ja kui isik ei ole tõepoolest paranenud ning jätkab varem määratud sundravi, võib kriminaalmenetluse lõpetada KrMS §-de 200 ja 199 lg 1 p 1 alusel ilma ekspertiisi määramata.
- Sagedane ajaline nihe ekspertiisiakti koostamise ning kohtuistungi toimumise vahel, mis ületab EIK poolt aktsepteeritavat mõnekuulist tähtaega. Kehtiv KrMS ei võimalda aga lühimenetluses vajadusel kohtu poolt täiendavat ekspertiisi määrata, mistõttu tuleb sellistel juhtudel kriminaalasi tagastada prokuratuurile. Võimaliku lahendusena aitaks menetlust ökonoomsemaks muuta võimalus määrata psühhiaatrilise sundravi menetluses ekspertiis ka lühimenetluses, milline ettepanek on KrMS revisjoni käigus Justiitsministeeriumile ka tehtud. Lisaks edastas Riigiprokuratuur Justiitsministeeriumile ka mitmed muud analüüsi koostamisel prokuröridelt saabunud

ettepanekud nii kriminaalmenetluse kui ka karistusseadustiku muutmiseks ja täiendamiseks.

- Jätkuvalt on seaduses reguleerimata kohtumenetluses psühhiaatrilise sundravi menetlusele üleminek. Seda nt juhtudel, kui isik oli teo toimepanemise ajal süüdiv, kuid kohtumenetluse kestel tõusetus küsimus psüühilisest haigusest ning sundravi vajadusest. Nii on praktikas kohaldatud erinevaid võimalusi – tagastatud kriminaaltoimik prokuratuuri või on prokurör teinud kohtule taotluse jätkata kriminaalmenetluse läbiviimist psühhiaatrilise sundravi menetluse kohaselt koos toimiku üleandmisega kohtule (vt kriminaalasi nr 1-15-7106). Riigiprokuratuur soovib kasutada teist võimalust, arvestades, et see on menetluslikult otstarbekam ning kohus on seda praktikas rakendanud.

Psühhiaatrilise sundravi menetlusega kokku puutuvad prokurörid leidsid, et nii õiguslike kui praktiliste probleemide arutamiseks, kogemuste vahetamiseks ning seadusandluse parandusettepanekute väljatöötamiseks on jätkuvalt tarvis korraldada nõupidamisi ja koolitusi, mida Riigiprokuratuur võtab oma tegevuse planeerimisel arvesse.